

YU ISSN 0027—8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/1—2

**БЕОГРАД
1977.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIII (нова серија)

Св. 1—2

САДРЖАЈ

Уз Речник српскохрватског књижевног језика (неколико података и неколико речи) (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—5
О етимолошком и секундарном Х и о једном глаголском дублету (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ)	6—20
Зависносложене реченице за исказивање ексцесивности (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	21—29
О изведеницама типа <i>усисивач</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	30—36
Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ)	37—44
Из живота речи	
Порекло термина <i>орџ</i> у векторском рачуну (ТАТОМИР АНЂЕЛИЋ).....	45—46
О значењу речи <i>лила</i> (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	47—49
Употреба и семантичка вриједност глагола <i>умријети</i> и <i>преминути</i> (ДРАГО ЋУПИЋ)	49—52
Латинско <i>fundamentum</i> у једном народном говору (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)..	53
Језичка култура	
Оглед о неким недостацима језика дневне штампе (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	54—64
Потреба даљег рада на правописним питањима (МУСТАФА АЈАНОВИЋ)	65—69
<i>Ораховчанин</i> и <i>Ораховичанин</i> , <i>ораховачки</i> и <i>ораховички</i> (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	69—71
Напомене о неким нормативним питањима (МИТАР ПЕШИКАН)	71—82
Хроника	
Савјетовање о правописној проблематици у Босни и Херцеговини (АСИМ ПЕЦО — МИТАР ПЕШИКАН)	83—84

ОДНОС ГРАМАТИЧКИХ И ЛЕКСИЧКИХ СРЕДСТАВА ЗА ДИФЕРЕНЦИРАЊЕ ЗНАЧЕЊА У СРПСКОХРВАТСКОМ И РУСКОМ ЈЕЗИКУ

(*нећу + да + презент* и *нећу + инфинитив* према *я не хочу + инфинитив*
и *я не буду + инфинитив*)

0.1. Конфронтативно проучавање двају језика, засновано на утврђивању функционално-семантичких еквивалената, показује једну занимљиву појаву. За диференцирање језичких функција и значења разни језици се могу служити средствима различитих језичких нивоа. Тако, на пример, један језик се може служити граматичким, а други лексичким средствима за диференцирање истих значења. Овакви случајеви су свакако ређи код сродних језика, као што су српскохрватски и руски, него код генетски и структурно несродних језика. Зато такве појаве и заслужују посебну пажњу.

0.2. У овом раду размотрићемо српскохрватске конструкције *нећу + да + презент* и *нећу + инфинитив*, њихове еквиваленте у руском језику и нека питања превођења са српскохрватског језика на руски и са руског језика на српскохрватски.

1.0. Разлике у значењу и граматичкој природи између конструкција *нећу (нећеш, неће ...)* + *да + презент* и *нећу (нећеш, неће ...)* + *инфинитив*, као и немогућност њихове замене без промене значења показао је М. Стевановић у чланку *Инфинитив и свезица „да“ са презентом* (Наш језик, 1935, III, 282—288). У том чланку проф. Стевановић истиче да одрични облик глагола *хћеиш* (и то само у презенту) са везником *да* и презентом другог глагола има значење глагола *желеиш* или *намераваиш*. „Уз овај облик глагола *хћеиш* без штете по значење инфинитив не може заменити реченицу са *да* и презентом; у случају употребе инфинитива оптаивне реченице, што садрже радњу која се не жели вршити, створиле би се у прави футур, којим се тврди да се радња казана инфинитивом сигурно неће десити.“ И обрнуто, ако бисмо у реченицама типа *нећу + инфинитив*“ у футуру инфинитив заменили описном конструкцијом (*да + презент*), онда бисмо место тврдње да се те радње сигурно неће десити добили радње које се не желе или не намеравају вршити.

У негативним реченицама, дакле, за казивање правих будућих радњи може се употребљавати једино инфинитив, а не и реченица са *да* и презентом.¹

1.1. У конструкцијама које овде разматрамо *прамајичким* средствима се диференцира значење (употребом презента са везником *да*, у реченицама првога типа, и употребом инфинитива, у реченицама другог типа):

(1) *Нећу да радим.*

(2) *Нећу радити.*

Реченице типа *Нећу да радим* имају оптаивно значење, а реченице типа *Нећу радити* чисто индикативно. Поред тога, реченице првога типа су у презенту, а другог у футуру, што се види из њихове парадигме:

(1) *Нисам хћео да радим* (перфекат).

Нећу да радим (презент).

Нећу хћеи да радим (футур).

(2) *Нисам радио* (перфекат).

Не радим (презент).

Нећу радити (футур).

Глагол *хћеи* у реченицама првога типа (*Нећу да радим*) чува своје лексичко значење („желети“, „хтети нешто својом вољом“), док у реченицама другог типа (*Нећу радити*) нема свог лексичког значења, десемантизован је, служи као помоћни глагол за грађење футура. Дакле, граматичка средства у овим српскохрватским реченицама служе за диференцирање не само граматичких него и лексичких значења.²

1.2. У руском језику за диференцирање значења двеју наведених конструкција употребљавају се лексичка средства:

(1) *Я не хочу работать.*

(2) *Я не буду работать.*

У реченицама првога типа употребљава се презент глагола *хћеи* са негацијом (за означавање радње која се не жели вршити), у реченицама другог типа — футур глагола *бии* такође са речцом за негацију (за означавање радње која се неће вршити). У овом другом случају прости футур глагола *бии* са инфинитивом несвршеног глагола гради сложени футур.

¹ М. Стевановић, *Инфинитив и везица „да“ са презентом*, Наш језик, 1935, III, 285.

² Овде су узете средње српскохрватске вредности. Познато је да употреба конструкције *да + презент* опада а употреба инфинитива расте идући са југоистока на запад наше језичке територије. Распрострањеност једне или друге конструкције одражава се и на њихову употребу са одричним облицима презента глагола *хћеи* тако да једна конструкција преузима оба значења о којима у овом чланку говоримо.

1.3. На основу изложеног, могу се успоставити следећи односи еквивалентности на српскохрватско-руском плану:

(1) *Нећу да радим.* — *Я не хочу работать.*

(2) *Нећу радити.* — *Я не буду работать.*

2.0. Успостављени однос, међутим, ограничен је само на несвршене глаголе. Ово стога што футур свршених глагола у руском језику није аналитички, него синтетички глаголски облик, док се у српскохрватском гради на исти начин као и футур несвршених глагола.

2.1. У српскохрватском језику за диференцирање значења која у овом раду разматрамо употребљавају се иста граматичка средства за свршене глаголе, као и за несвршене (в. т. 1.1.):

(1) *Нећу да кажем.*

(2) *Нећу казати.*

2.2. У руском језику, међутим, за означавање радње која се (сада) не жели вршити употребљава се презент глагола *хотейшь* са одричном речцом и инфинитив основног глагола, као и за несвршене глаголе. За означавање радње која се неће вршити употребљавају се лични глаголски облици основног глагола, исти облици као и за презент несвршених глагола:

(1) *Я не хочу сказать.*

(2) *Я не скажу.*

Диференцирање значења се, дакле, одвија и на лексичком (лексема *хотейшь* према одсуству посебне лексеме) и на граматичком плану (инфинитив према личним облицима презента-простог футура).

2.3. За свршене глаголе може се успоставити следећи однос на српскохрватско-руском плану:

(1) *Нећу да кажем.* — *Я не хочу сказать.*

(2) *Нећу казати.* — *Я не скажу.*

3.0. Питање односа и значења наведених српскохрватских и руских конструкција има не само теоријски него и практични значај. Поред значаја за наставу српскохрватског језика у руској говорној средини, ово питање је интересантно за теорију и праксу превођења са српскохрватског језика на руски са руског језика на српскохрватски.

3.1. Српскохрватски преводни еквивалент руске конструкције *не + йросити футур* биће *нећу* (*нећеш, неће . . .*) + *инфинитив*. Примери из приповетке „Выстрел“ А. С. Пушкина и њена три српскохрватска превода (Миленка М. Вукићевића, Божидара Ковачевића и Александра

Флакера) показују да наведена руска конструкција не представља неки већи преводилачки проблем.³

- (1) „Ты, граф, дьявольски счастлив“, — сказал он с усмешкою, которой никогда *не забуду*. (215)
 „Ти си, грофе, ђаволски срећан“, рече он с осмехом, који никад *нећу заборавиџи*. (Вукићевић, 19)
 — Ти си, грофе, ђаволски срећан, — рече он с осмејком који *нећу никада заборавиџи*. (Ковачевић, 75)
 — Грофе, имаш врашку срећу — рекао је са смијешком, који никада *нећу заборавиџи*. (Флакер, 21)
- (2) В тридцати шагах *йромаху* в карту *не дам* [...] (213)
 На тридесет корака карту *не бих йромашио* [...] (Вукићевић, 16)
Нећу йромашиџи карту на тридесет корака [...] (Ковачевић, 72)
 На тридесет корака *нећу йромашиџи* карту [...] (Флакер, 17)
- (3) [...] Надеюсь, что вы *не ойкажесейсь* отобедать у меня в последний раз. (207)
 Надам се да ми *нећеџе огреџи* да ручате код мене последњи пут. (Вукићевић, 8)
 Надам се да ми *нећеџе огреџи* да вечерате код мене последњи пут. (Ковачевић, 65)
 [...] Надам се да *нећеџе одбиџи* да посљедњи пут вечерате код мене. (Флакер, 10)
- (4) Может быть, мы никогда больше *не увидимся* [...] (208) Може бити, ми *се* никад више *нећемо видџи* [...] (Вукићевић, 9)
 Можда *се* никад више *нећемо видџи* [...] (Ковачевић, 66)
 Можда *се* више никада *нећемо видџи* [...] (Флакер, 11)

Шта показују ови примери? У сваком од њих поред граматичке конструкције и контекст указује да је реч о будућој радњи која се неће извршити. У другом примеру конструкција има потенцијално значење, што је и изражено у преводу М. М. Вукићевића.

Исти преводни еквивалент у српскохрватском је и за руску конструкцију *не буду* + *инфинитив*. Навешћемо два примера из истог извора.

- (1) [...] Неужели Сильвио *не будеџи граџься*? (206)
 Зар је могуће да се Силвије *неће биџи*? (Вукићевић, 6)
 Је ли могуће да се Силвије *неће џуџи*? (Ковачевић, 64)

³ А. С. Пушкин, *Собрание сочинений в шестии йромах*, Москва, „Правда“, 1969, т. 4; А. С. Пушкин, *Пуцањ. Мећава*, прев. Чича Вукајло [Миленко М. Вукићевић], 2. изд., Београд-Нови Сад, Браћа Грузинцеви, 1921; А. С. Пушкин, *Пријовейке*, прев. Божидар Ковачевић, 2. изд., Београд — Загреб, Култура, [1949]; А. С. Пушкин, *Хиџац*, прев. Александар Флакер, Загреб, Слога, 1957.

Питање је да ли ће се нешто десити или не (*будеји граиѣся — не будеји граиѣся; шући ће се — неће се шући*), а не да ли јунак жели или не жели да се туче (*хочетѣ граиѣся — не хочетѣ граиѣся; хоће да се туче — неће да се туче*).

(2) „[. . .] А вы, сударь, перестанете ли издеваться над бедной женщиной? *Будеиѣ ли вы сѣреляиѣ или неиѣ?*“ — „*Не буду,*“ — отвечал Сильвио [. . .] (216)

„[. . .] А ви, господине, хоѣте ли престати да се играте са једном женом? *Хоѣиѣ ли ѣаѣиѣ или не?*“ — „*Нећу!*“ одговори Силвије. (Вукићевић, 20)

— [. . .] А ви, госпару, хоѣте ли престати да се титрате с овом јадном женом? *Хоѣиѣ ли ѣуцаиѣ већ једном?*

— *Нећу да ѣуцам,* — одговори Силвије [. . .] (Ковачевић, 76)

— [. . .] А ви, господине, докле ѣете се ругати јадној жени? *Хоѣиѣ ли ѣуцаиѣ или не?*

— *Нећу* — одговори Силвије. (Флакер, 22)

У два превода конструкција је непотпуна (*нећу*), док Ковачевић узима *да* + *ѣрезениѣ*. Овакав превод омогућује контекст. У оригиналу, међутим, јунак не саопштава шта (не) жели, него каже да се радња неће десити. На исти начин је интонирано и питање. Зато би превод био прецизнији да је употребљен инфинитив („Нећу пуцати“), чиме би била пренета и емоционалност дијалога (оба јунака хладно говоре о „врућој“ теми). Да је у оригиналу био глагол „хотетѣ“ уместо „бытѣ“ у истом облику, имали бисмо другачије значење које би се у преводу изразило конструкцијом *нећу да* + *ѣрезениѣ*: *не хочу сѣреляиѣ — нећу да ѣуцам*.

Српскохрватски преводни еквиваленат руске конструкције *не хочу* + *инфинитив* јесте *нећу* + *да* + *ѣрезениѣ*. Пример смо узели из драме „Бедность не порок“ А. Н. Островског:

[Гордей Карпыч:] Ты мне что ни говори, я тебя *слушаиѣ не хочу*, ты мне враг на всю жизнь.

[Гордеј Карпович:] Ништа немој да ми говориш, *нећу да* те *слушам*, ти си ми непријатељ за цео живот.⁴

Дакле, према „я тебя слушать не хочу“ имамо „нећу да те слушам“, а према „я тебя слушать не буду“ имали бисмо „нећу те слушати“.

3.2. Неразликовање анализираних конструкција у српскохрватском језику може довести до већих лексичко-граматичких грешака у преводима, што ћемо показати анализом неких места у руском преводу Селимовићевог романа *Тврђава*.⁵

⁴ Цитат је из 3. чина, 15. појава. Превод: А. Н. Островски, *Избране комедије и драме*, [књ. 1], прев. Кирил Тарановски, Београд, Просвета, 1946, стр. 59.

⁵ Меша Селимовић, *Тврђава*, Сарајево, Свјетлост, 1974; Меша Селимовић, *Крейосиѣ*, превод О. Кутасовой, Москва, „Прогресс“, 1974.

У овом роману једно поглавље има наслов „Нећу да мислим на Рамиза“. Мисао из наслова провлачи се као лајтмотив кроз приповедање. Наратор и јунак романа, Ахмет Шабо, жели да одагна од себе мисао на студента Рамиза, који је затворен у тврђаву због слободоумља и коме прети погубљење, понавља себи и у себи „Нећу да мислим на Рамиза“, али га је трагична Рамизова судбина толико обузела да он не може а да не мисли на њега.

Преводилац романа на руски језик погрешно је семантизовао граматичку конструкцију, сматрајући да је *нећу да мислим* футур глагола *мисли́ти*, па је наслов поглавља превео (или, боље речено, превела, пошто је аутор превода жена): „Не буду думать о Рамизе“. Разлика је очигледна: док у оригиналу наслов гласи „нећу [сада] да мислим на Рамиза“, јунак настоји да се ослободи мисли на Рамиза, у преводу јунак саопштава да [у будућности] „неће мислити на Рамиза“. То што јунак не жели да врши глаголску радњу, не значи да је неће вршити, да неће касније мислити на Рамиза, кад сабере мисли и ослободи се шока који је у њему изазвало Рамизово хапшење.

Мисао из наслова „Нећу да мислим на Рамиза“ јунак понавља десетак пута, али су за нас значајна само неколика места чији контекст је могао да помогне преводиоцу, али и да му одмогне.

Први пример:

Нећу да мислим на Рамиза.

Колико ли је сати?

Нећу да мислим, до подне.

(Оригинал, стр. 151)

Не буду думайть о Рамизе.

Который сейчас час?

Не буду думайть до полудня.

(Превод, стр. 174)

Овде је контекст помогао преводиоцу да се учврсти у уверењу да је то футур, тј. да је прилошка одредба *до њогне* временска граница до које се *неће врши́ти* глаголска радња. Међутим, глагол је у презенту, а временска граница *до њогне* означава докад се *не жели врши́ти* глаголска радња из садашњости.

Други пример:

Нећу да мислим на Рамиза.

— И шта још осјећаш?

— Хоћу да те миришем, као цвијет. Хоћу да напуним очи твојом сликом, да ништа више у њих не стане.

Нећу да мислим на Рамиза. (150)

Не буду думайть о Рамизе.

— А что еще чувствуешь?

— Хочется нюхать тебя, как цветок. Хочется заполнить тобой глаза, чтоб ничего больше не видеть.

Не буду гдумати о Рамизе.

(172)

Овде се показују два тока јунакове свести: спољашњи ток, разговор са Тијаном, треба да послужи као бекство од мисли на Рамиза, тј. да спречи остварење унутрашњег тока свести. Ни овај паралелизам („*хоћу* да те миришем“, „*хоћу* да напуним очи твојом сликом“, јер „*нећу* да мислим на Рамиза“) није помогао преводиоцу да правилно схвати и пренесе мисао.

Трећи пример:

Нећу да мислим на Рамиза.

Сад не мислим на Рамиза, већ на оно што ће се о њему говорити.

(152)

Не буду гдумати о Рамизе.

Сейчас я уже думаю не о Рамизе, а о том, что будут говорить о нем.

(175)

И овде имамо паралелизам: *нећу* [сад] *да мислим на Рамиза* — *сад не мислим на Рамиза*; обе реченице су у презенту, с тим што прва означава жељу за (не)вршењем радње, а друга говори о радњи као чињеници која се (не) дешава у тренутку говора. У преводу, међутим, временски паралелизам је нарушен — прва реченица је у футуру, а друга у презенту, обе говоре о радњама као о чињеницама: које се [неће] десити, или које се [не] дешавају.

Само на једном месту конструкција је правилно преведена:

Нећу да мислим на Рамиза, а мислим. Не могу друкчије.

(152)

Не хочу думать о Рамизе, а думаю. Не могу иначе.

(174)

У последњем примеру контекст је условио правилан превод (нећу да мислим, а мислим, не могу да не мислим). Да је и овде употребљен футур, превод би био бесмислен.

Да закључимо. Лајтмотив је и у наслову и кроз цело поглавље требало доследно преводити „Не хочу думать о Рамизе“ да би био еквивалентан српскохрватском „Нећу да мислим на Рамиза“. Превод „Не буду думать о Рамизе“ био би исправан да је у оригиналу „Нећу мислити на Рамиза“, тј. да је употребљен инфинитив уместо везника *да* са презентом.

4.1. У српскохрватском језику, дакле, *грамађичка средсђва* (*га + ѡрезенђ* и *инфинитив*) диференцирају значења двају типа реченица. Диференцирање значења одвија се на различитим плановима:

а) диференцирање оптативног (*Нећу га радим*) и индикативног значења (*Нећу радити*);

б) диференцирање презента (*нећу*) и футура (*нећу радити*);

в) диференцирање лексичких значења глагола *хћети* (значење „хтети својом вољом, желети“ и нулто лексичко значење, потиснуто граматичком функцијом речи).

4.2. У руском језику *лексичка средсђва* (посебне лексичке јединице *хотеть* и *быть*) имају исте функције као граматичка средства у српскохрватском:

а) диференцирају оптативно (*не хочу работати*) и индикативно значење (*не буду работати*);

б) диференцирају презент (*не хочу*) од футура (*не буду*);

в) диференцирају значења која су својствена глаголима *хотеть* и *быть*.

Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у нашим примерима могао би се овако изразити:

$$L_1G_2 \text{ (српскохрв.)} = L_1G_1 \text{ (руски)}$$

$$L_1G_1 \text{ (српскохрв.)} = L_2G_1 \text{ (руски)}$$

(Симболи значе: L_1 — не |хочу, нећу, L_2 — не буду, G_1 — инфинитив, G_2 — га + ѡрезенђ)

Радмило Маројевић